

ÖRÖMFORRÁSUNK A VERS

Beszélgetés Fűzfa Balázs irodalomtörténésszel

– *Hogyan született meg az ön nevéhez fűződő „tizenkét vers” mozgalom, az a hatéves távlati terv, mely a listára került szerzőkkel, illetve kiemelt költeményeikkel foglalkozó vándorkonferenciák sorozatából áll, és diákok százait ezreit megmozgató versmondási akciók sorával gazdagodva szerzett magának hírt s nevet?*

– 2007 őszén főiskolásaimmal, vagy huszonöt diákkal jártunk Szatmárnémetiben, Koltón, Végh Balázs Béla barátom és kollégám, a szatmári tanítóképző főigazgatója, irodalomtörténész kíséretében. Megálltunk Koltón, és a homlokunkra ütöttünk: hát úristen, az idén 160 éves a nagy vers, a Szeptember végén! Csináljunk erre egy konferenciát! Megszerveztük, és olyan jól sikerült, hogy mondtam Baláznak: megpróbálok egy programot kitárolni ilyesmire. Leültem az asztalhoz, leírtam a szerintem legszebb tizenkét magyar vers címét. Fél óra alatt kész volt tulajdonképpen a program, gyorsan megjelent a fejemben: félévenként tartunk egy konferenciát, a következő alkalomra megjelentetjük az előző rendezvényünkön elhangzott szövegekből összeállított kötetet. Két fontos dolog tartozik még hozzá. Kerényi Ferenc személye és Jordán Tamásé. Kerényi Ferenc, amikor a koltói konferenciára hívtam, mondta, hogy nem tud eljönni, de a szövegét megírta, elküldte, azóta meg is jelent kötetben. Amikor felkértem, megkérdezte: „De Balázskám, mi a koncepció?” Erre a kérdésre válaszként akkor találtam ki, hogy az egésznek olyan tudományos koncepciója legyen, amely játékos is, amely utal egy kicsit az irodalom mindenkorai játékosságára. Úgy próbáltam kialakítani, hogy korosztályok és szakmák, mindazok, akik az irodalom közelében élnek, találkozhassanak egymással. A konferenciáinkon mindig megjelenik a diák, a középiskolai és általános iskolai tanár és a tudós. Nagy öröm számomra, hogy határainkon túlról is, Erdélyből Kolozsvárról, Szatmárnémetiből, Vajdaságból az újvidéki egyetemről jelentkeztek résztvevők, sőt legutóbb Pozsonyból Tözsér Árpád is ott volt, tehát Magyarország összes egyeteme mellett most már sikerült becserkészni minden olyan nemzeti egyetemet, ahol magyar nyelvű oktatás folyik. Vannak, akik minden konferenciára eljönnek, olyan harminc körül vagyunk törzsgárda. A második alkalommal bukkant elő Jordán Tamás, akit Pilinszky Apokrif című költeményének előadására kértem föl. Tőle származott az ötlet, együtt találtuk ki, hogy több százan, ezren mondjuk el a verset. És azóta ezekhez az alkalmakhoz egy-egy nagy, tömeges versmondó akció kapcsolódik. Mindjárt az első megrázó élmény volt mindannyiunk számára, a tévések is látták, hogy ebben van fantázia, a Magyar Televízió kulturális fősztálya felvállalta ennek az összes anyagi vonzatát. Több millió forint kell ahhoz, hogy kivonuljanak közvetítőköcsival, kamerákkal, tizenöt, húszfős stábbal, de azt hiszem, megéri. Most már négy filmünk van: az Apokrif után a Szondi két apródját mondtuk el Drégely várában több százan, ezt követte Babits verse, az Esti kérdés, Esztergomban, a bazilika lépcsőin ezer diákkal, majd Radnóti verse, a Levél a hitveshez Abdán hangzott fel, ahol a költőt agyonlőtték. Most Kosztolányi verse, a Hajnali részegség következik Szabadkán, majd Iszkázon Nagy László tiszteletére a Ki viszi át a Szerelmet, és így tovább. Legújabb terveink szerint, 2011 tavaszán Nagyváradon Ady Endre verse, a Kocsi-út az éjszakában hangzik el, remélhetően sok száz fiatal részvételével.

– *Gondolom, a versportyáknak megvan a szakmai hozadéka is.*

– Szakmailag nagyon lényeges, hogy megjelennek a versekhez kötődő könyvek, négy kötet már megjelent, az ötödik anyaga is megvan, Radnóti jövő tavasszal kerül ki a nyomdából. A magyar irodalmi kánon mindenképpen fontos versei ezek. Aki esetleg más tizenkettőt sorolna fel, az is elismeri, hogy nagyon fontosak, hiszen a tananyagban is benne vannak. Azt hiszem, hogy ebben a tizenkét kötetben nem kánonújraírás, de mégis szakmai újraírás történik. Igen szép eredménynek tartom, hogy a kötetekbe az egyetemiek szövegei mellett mindig kerülnek tanulmányok tanítóktól, középiskolai tanároktól is, a gyerekek produkciói is követhetők bennük. Vegyíteni próbálok a szemléletmódokat, a korosztályokat, szakmákat, beszédmódokat. A Babitsról szóló könyvünk 480

oldalásra, már-már kezelhetetlenné duzzadt. Meghatottsággal tölt el, hogy az emberek több száz kilométert utazva, több heti munkát befektetve eljönnek azért, hogy egy húszperces előadást elmondjanak a számukra fontos versről. Az a tapasztalat, hogy például az Esti kérdésről harminc-harmincöt ember képes beszélni, mégis csak a költészet erejét és értelmét mutatja.

– *Egyik író társa, aki elkísérte annak idején Petőfi-zarándoklatukra, azt írta a blogjában, hogy „Nagybányán jó volt versnek, Szeptember végének lenni”. Ennek a mozgalomnak lassan kialakulnak a rituáléi is. Még talán egyfajta lavina-veszélyt is jelenthet. Gondolom, nem haragszik meg, ha mások is szerveznek hasonló akciókat.*

– Őszintén örülnék neki, hiszen éppen az a cél, hogy megmozgassuk az embereket. Abszolút ez a cél: a visszatérés az irodalomhoz, a költészethez. Hogy Jordán Tamás szavait idézzem: „Hangokból építünk katedrális”, ezek a szókatedrálisok a közösségi irodalomhasználatnak a szentélyei. Döbbenetes erőt ad az embernek az a tapasztalat, hogy munkájának, hogy az irodalomnak van értelme, hogy a mai 13–18 éves gyerekek fontosnak, érdemesnek tartják oda eljönni, végigcsinálni. Talán nagyképűen hangzik, de valami új műfajt sikerült kitalálni a tömeges versmondással, és én boldog vagyok amiatt, hogy az egyetemi professzorok, a tanárok, a diákok eljönnek, együtt vagyunk. A legnagyobb öröm mindig az – s erről tényleg nem tudok meghatottság nélkül beszélni –, amikor az emberek elbúcsúznak egymástól, és elmondják, hogy jól érezték magukat, és hogy azért szeretnek ide jönni, mert itt mindig olyan nyugodt a légkör, békés és derűs, szakmai értelemben is. Ha vitatkozunk egymással, akkor is valami végső megnyugvás, végső megértés a cél. Igenis, állítom, hogy az irodalomnak és a költészetnek az a célja, hogy az emberek úgy keljenek föl akár egy vitaasztaltól is, hogy a vers közelebb hozta őket egymáshoz. A szépirodalmi szöveg mindig olyan közvetítőeszköz, médium, lehetőség, nyelv, amely örömet, boldogságforrást jelent az ember számára. És ha az emberek attól kezdve kicsit derűsebben, mosolygósabban néznek egymásra, akkor megérte ezt az egész programot elkezdni.

– *Hogyan alakult ki az élményközpontú irodalomoktatási koncepció?*

– A tankönyveim egy húsz-huszonöt éves munka végeredményei. Rettentő szerencsés embernek érzem magam, hogy mindezt megcsinálhattam, hiszen talán minden magyartanár meg tudná írni szakmai pályafutásának húsz-huszonötödik éve táján – ahol én most tartok – a saját irodalomtankönyveit. Az már különleges szerencse, ha van egy kiadó, amelyik felvállalja, hogy sokmillió befektetéssel ezt a koncepciót elfogadja, és megvalósítja. Méghozzá úgy, hogy nem kell alku kötni: minden színes benne, ahogy elterveztem, minden kép benne van, amit én szeretnék. Tehát adott egy húszéves szakmai munka, amely mellé pont jókor jött egy felkérés, a Krónika Nova Kiadónak a felkérése, hogy írjam meg, készítsem el a tankönyveket.

– *Abban van-e valami logika, netán valamilyen stratégia, hogy az érettségizőknek szólóan kezdte a munkát?*

– Ez a kiadó határozott kérése volt egyébként, ami találkozott az én elképzeléssel is. Arra hivatkoztak, hogy a tizenkettedikes anyagból van a legnagyobb hiány Magyarországon. A koncepció része volt, hogy ezek az érettségi központú könyvek legyenek, tartalmazzák a műszövegeket is. A formai újdonsága az, hogy az érettségizőkhöz szükséges minimális szövegek vannak benne, nagyon-nagyon sok képpel, számos vizuális effektel. 1983-ban végeztem az egyetemen, két évig gimnáziumi tanár voltam, majd a szombathelyi főiskolára kerültem, a pedagógia tanszékre, 1988-ban hívtak át Láng Gusztáv az irodalom tanszékre. Attól kezdve fokozatosan alakítottam ki az úgynevezett élményközpontú irodalomtanítással kapcsolatos elképzeléseimet, néha diákcsoportot, néha speciálkollégiumot toboroztam. 1990 és 94 között több középiskolás csoportot vezettem végig az érettségig. Színháztársaságot indítottunk, a Makrancos hölgyet játszottuk, a Vízkeresztet, a Tótékat, ilyen darabokat mutatunk be. A kilencvenes évek közepén alakult egy Ottlik-kutatócsoportom, főiskolásokkal. Velük a regényhez közeli színtérről, Kőszeggel kapcsolatosan az iskola a határon valóságvonatkozásait kezdtük vizsgálni. Aztán ennél sokkal több lett belőle: immár ketten-hárman doktoráltak a csoportból, úgy, hogy az Ottlik-kutatás is része lett a munkájuknak. Kiemelkedő pillanat volt ez az ember szakmai életében: összejött tizenöt olyan gyerek – közülük

egyikük fejből tudta az egész regényt! –, akinek az érdeklődési köre az enyémmel is találkozott. Az én szakmai életemben volt tehát három-négy fontos csomópont, a színjátszás, az Ottlik-éra, most a közös versmondás, s ami legalább ennyire lényeges: a kétezer körüli időkből a saját kollégáimmal egy élményközpontú könyvsorozatot írtunk, adtunk ki, miközben olyan kutatást folytattunk, mely a forgalomban lévő tankönyveket vizsgálta. Mindez az én tankönyveim megírása előtt zajlott. Amikor 2005 körül megváltozott az érettségi rendszer Magyarországon, akkor kértek fel ilyen típusú érettségi segédkönyvek írására. S mivel egyaránt tetszett a diákoknak és a tanároknak, abból született az ötlet: megpróbálni egész tankönyvsorozatot írni. Bár a fejemben mindez sokáig készült, de valahogy engem is meglepetésként ért: leülök az asztalhoz, és három-négy hónapos, intenzív, éjjelnappali munkával meg tudok írni egy ilyen tankönyvet... De ez csak azért van, mert rendkívüli koncentrációval szedem elő mindazt, ami felgyülemlett bennem, és próbálok meg – ha szabad ilyet mondani – „Láng Gusztáv-os” szemlélettel átítatva valamilyen párbeszédet kezdeményezni a jövővel. Tényleg az a célom, hogy az irodalom a jövőben is fontos legyen az emberek számára. Azokat, akik ma az iskolapadban ülnek, meg kell győzni: igenis, az irodalom fontos dolog, Nekik ez nem adottság, ők teljesen mást szívnak magukba a körülöttük lévő világból, nem azt, hogy irodalom nélkül nem érdemes élni. De ha nem tudjuk meggyőzni őket, akkor két-három generációváltás után nem lesz miről beszélni, és a számunkra oly értékes kultúra, a kultúrák egyik legfontosabb rétege: az irodalom egyszerűen ki fog veszni a tudatunkból. Igenis, én vállalom azt, hogy kongatom a vészharangot, mert a baj óriási. Hogyha csak a tizedrészt sikerül megmenteni annak, amit ma irodalomként tanítunk a középiskolákban, akkor azonnal aláírom a „mefisztói szerződést”!

– *Valószínűleg, az sem véletlen, hogy tankönyvei küllemükben is, tartalom szempontjából is utalnak az internetre...*

– A könyvek beszédmódja nem utánozza az internetet, próbál párhuzamos lenni, azt próbálja érzékeltetni az internet világában magukat otthonosan érző gyerekekkel, hogy nyomtatásban is lehet és érdemes asszociatív módon, ide-oda ugrálva haladni – ami egyébként az emberi gondolkodásmódra sokkal inkább jellemző. Az internet azért olyan népszerű, mert azt csinálhatok, amit akarok, mert nem lineáris, sokkal szabadabb, mint egy könyv. A könyveimbe az internet segítségével próbáltam behúzni ezt a harmadik dimenziót. A könyveim nyitott kapukat kínálnak, nem lezárt értelmezéseket. A nyitott kapuk irodalmáról szeretnék beszélni, arról, hogy a szövegemhez tedd hozzá a magadét, merj mást gondolni, amit én. Nincsenek lezárt világok, lezárt értelmezések, a felelősségem a világért, az mindig a sajátom. Beszédbe tudok elegyedni a világgal és a másik emberrel. Pontosan az a kérdés, hogy a megértés milyen szintjéig tudok eljutni, szemmel, gesztussal, kézfogással, nyelvvel, irodalmi művel, bármilyen eszközével a kultúrának. Tehát csak erről van szó, csak ekörül forgunk, és ekörül forog a kultúra, az emberi társadalom maga. Hiszen, ha a megértés hibádzik, ha megtörik a fény a szemünkben, akkor elveszítünk valamit. Erre tud(na) vigyázni az irodalom, hogy ne így legyen. Abban reménykedem, hogy a gyerekek ilyen típusú könyveket forgatva látják, hogy a tankönyvszerző, a tanár nem akar rájuk erőltetni valamit, hanem hajlandó – tudományosan szólva – belépni abba a diskurzusrendbe, amelyben ők élnek. Tehát megtapasztalják, hogy tanárként én hajlandó vagyok áldozatot hozni, és lemondani a kultúrámnak egy részéről, pontosabban a kultúrámat strukturáló valamilyen lineáris modellről, és hajlandó vagyok elfogadni az ő beszédmódjukat, asszociatív, dinamikus világlátásukat. Kölcsonösen lemondunk az életünk bizonyos elemeiről annak érdekében, hogy jobban értsük egymást. Tehát, hogyha a gyerek megérti, hogy ez a könyv azért színes és azért van benne annyi kép, annyi megengedő szerkezet, mert szeretne az ő világával párbeszédet folytatni, akkor úgy érzem, sikerült előrébb lépnem.

– *Ha jól értelmezem, ez a diák számára valamiféle ihletforrás is lehet, további impulzusokat ad: indulj el, járj a magad útján!*

– Megmutatom, hogy vannak utak, nem csak egyetlenegy létezik, amelynek vége van. Ezek az utak a művekhez terelnek, és a művektől hozzám, de végső soron egymás felé vezetnek. Ebben segít az irodalom, hogy az egymás felé vezető utakat megtaláljuk.

Azt hiszem, a jövő irodalomtanítása, de kultúraszemléletet is mondhatok, alapvetően a mi diakrón, múltba

néző tekintetünket próbálja meg a jelen és a jövő felé terelni. Nagyon fontos a múlt, nem szabad elfelejteni, de alapvetően a mi kultúraszemléletünk és oktatási rendszerünk arra épül, hogy a saját hagyományaink alapján megvizsgáljuk: a ma hogyan épül a régire, és ezt az egészet adjuk át egy nagy csomagban a gyerekeknek. Azt hiszem, hogy a jövőben sokkal többet kell a jelenrel foglalkozni, hogy a jelen rettentő bonyolult jelrendszerét és szerteágazó szimbolikus világát a gyerekek megértsék, és arra kell rávenni őket, hogy ők majd egyéni utakat keressenek a múlthoz. Tehát nem a múltakat kell átadni nekik, hogy abból építsék meg a saját jelenüket, hanem a jelenhez vezető utakat kell kiszélesíteni, mélyebbé tenni, még jobban megismerhetővé tenni. S arra már csak rávenni tudjuk őket, biztatni, hogy érdemes lesz megismerni a múltat. A kultúrák Európában szerintem ma ezt a kétféle utat követik. A nyugati, a skandináv, angolszász kultúrák alapvetően már a jelenben élelik a diákjaikat, ezért tanítják meg őket öt-hat nyelven beszélni. Az irodalom nem úgy létezik náluk, mint nálunk, hanem mint a kommunikáció illusztrációs lehetősége, mint esztétikum, mint örömforrás. Ma itt, nálunk, az irodalom csupán „tananyag” még.

– Egyáltalán ez a tantárgyiség nagyon beskatulyázza az irodalmat, de a reáliákat is. Miért kell a matematikát, a fizikát, a kémiát és a biológiát elválasztani, szétszeletelni? Sőt, mindegyikre még rákövetkezik a filozófia is. Gondolom, ez érvényes a humaniorákra is...

– Érvényes, csak ezt mi vészterhesen éljük meg. Azt hiszem, az igazság valahol a két lehetőség, a két szemlélet között van. A mi oktatási rendszerünk is már elindult azon az úton, amikor a szinkronicitás fontos lesz. Erre próbáltam példát mutatni tegnap esti előadásomban, hogy, igenis, egy Pilinszky-vers, az Apokrif és egy Otlík-regény, az Iskola a határon esetében, egymástól eltérő műnemben, beszédmódban is kimutathatóak a közös tendenciák. És Tolnai Ottó, bár még távolabb áll tőlük időben is, mégiscsak egy posztmodern apokrifet írt a Pilinszky Újvidéken című versében. A három mű közül főleg az első kettő, húsz-huszonöt-harminc évvel a megírása után vált ismertté, de tananyaggá még később. Negyed évszázadnak kellett eltelnie a befogadástörténetben ahhoz, hogy ezek a művek fontossá váljanak. Nálunk Örkényig jutott el a magyartanítás. Az utóbbi harminc-negyven év irodalma nincs belefoglalva a diskurzusba, a tananyagba, azért is indultam a tizenkettedik osztállyal a tankönyvírásban. Hogy Esterházy, de ne csak ő, hanem Szabó Magda, Tandori Dezső, Parti Nagy Lajos, Kertész Imre mind-mind az eddiginél sokkal hangsúlyosabban legyenek jelen a tananyagban. A gyereket el kell vezetni valahogy ezeknek a műveknek a megértéséhez. Szerintem óriási tévedés az, hogy Homérosszal kezdjük a középiskolai irodalomtanítást, hiszen Homérosz beszédmódjának a megértése még a vájtfülűek számára is nehézséget okoz. Miközben a gyerek – akár a felnőtt –, ha kinyit egy mai folyóiratot, nem tud mit kezdeni például egy Kukorelly- vagy egy Tolnai-verssel. Nincsenek meg a nyelvek, amelyeken a kortárs irodalom és az oktatás egymással beszélhet, ezeket meg kell írni. Ezt próbálják meg az én könyveim valamilyen módon körüljárni. Nem azt mondom, hogy egymagam írnám meg azt a bizonyos nyelvet, az nagyképűség meg túlzás volna, de ebbe a párbeszédbe szeretnék elvegyülni ezekkel a könyvekkel.

– Ön volt az egyike azoknak, akik, ha nem is elsőként, de felhívták a figyelmet, az új, a másik, a digitális irodalomra. Ez a jelenség, ez a folyamat, ami most már egyre nagyobb teret kap, az ön tanári szemével nézve mennyire „veszélyes” a hagyományos irodalomra nézvést, illetve a kettő mennyire találkozhat egymással? Kérdem mindezt, miközben Kányádi Sándor már-már szállóigévé vált kijelentésére gondolok.

– Igen, én is idéztem Kányádi megállapítását, miszerint „az internet megjelenése a kereszténység felvételével mérhető”. Nagyon szeretem ezt a Kányádi-gondolatot, magam is abszolút így gondolom. Azt hiszem, hogy nem vesszük eléggé komolyan. Se Kányádinak ezt a mondatát, se azt a tényt, hogy a digitalizáció átírja a kultúrákat. Nem vagyunk hajlandóak tudomásul venni, holott ha előre menekülnénk, sokkal jobban járnánk. Azt hiszem, hogy egészen konkrétan szakmailag, tudományosan arról van szó, hogy itt új műfajok születnek, új poétikák születnek, új stilisztikáknak, új grammatikáknak kell megszületniük, amelyek már vajúdnak. De azoknak, akik a régi típusú, lineáris, papíralapú irodalmat művelik, nagyon kevés még az antennájuk arra, hogy ezt elfogadják. Nincs nagy vész, lehet, hogy ennek a váltásnak tényleg lassan kell megtörténnie, de biztos, hogy a digitális

irodalom fokozatosan egyre nagyobb teret kap az életünkben és az irodalomszakmában is. Amikor a magyarországi irodalomtudomány egyik legfontosabb filológiai kérdése az, hogy hogyan nyerjük ki Mészöly Miklós winchesteréből a ki nem adott szövegeit, akkor igenis, azt mondom, mikor egy informatikai kérdés válik a filológia egyik meghatározó kérdésévé, tehát az, hogy fennáll annak a veszélye, hogy soha nem fogjuk elolvasni azt, amit Mészöly Miklós az élete utolsó időszakában írt, akkor nem tudomásul venni a digitalizáció jelentőségét, botorság. Amikor a leírt irodalmi művek kilencvenkilenc százaléka számítógépen születik – egy-két „elvetemült”-től, Esterházytól és másoktól eltekintve, akik még képesek ceruzával vagy tollal írni –, akkor erről a tényről nem venni tudomást, ismétlem: botorság.

– *Nálunk járt E. Csorba Csilla, a Petőfi Irodalmi Múzeum igazgatója, és ő mondta, hogy egyre inkább odafigyelnek ezekre, és mint irodalomtörténeti intézmény próbálnak mindent begyűjteni.*

– Igen, náluk is lassan lesz egy szoba, amelyik írók winchesterével lesz tele...

– *Határ Győző is nekik ajándékozta az ócska számítógépét.*

– Nagyon jó ötlet, a kilencedikes könyvembe be is fogok tenni illusztrációként egy ilyen gépet! Az eddigi könyveimben egy csomó kézirat van benne, írógép is, Babits bomba sújtotta írógépe is bekerült a tizenegyedikesbe, most a kilencedikesbe betesszük valamelyik író számítógépét...

(részlet egy nagyobb interjúból, Várad, 2009, 9-10. szám)

